

Володимир Горин,
*доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет*

ПОДАТКОВА КУЛЬТУРА ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ПЕРЕДУМОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Volodymyr Horyn,
*Doctor of Economics, Professor,
West Ukrainian National University*

TAX CULTURE AS AN INSTITUTIONAL PREREQUISITE FOR THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE

Фінансову безпеку в сучасних умовах розглядають одним із провідних чинників забезпечення стабільного функціонування і розвитку держави. Вона визначає спроможність держави формувати і використовувати фінансові ресурси для забезпечення її функцій, а також протидіяти негативному впливу на фінансову систему внутрішніх та зовнішніх загроз. Серед численних інституційних детермінант фінансової безпеки держави особливе місце посідає податкова культура, яка відображає ставлення суспільства до необхідності виконання податкових зобов'язань, визначає характер відносин між державою та платниками податків. Від розвитку податкової культури у країні залежить рівень добровільності сплати фіскальних платежів і масштаби ухилення від них, що має безпосередній вплив на стабільність бюджетної системи та фінансову безпеку держави.

Феномен податкової культури має міждисциплінарний характер, адже поєднує правові, економічні, психологічні, морально-етичні аспекти. Під цим поняттям розуміють сукупність цінностей, морально-етичних установок та поведінкових моделей платників податків, які визначають їхню готовність належно виконувати податкові зобов'язання. Тобто податкова культура отримує вираження найперше у податковій дисципліні – сумлінності сплати податків та зборів. Готовність платників податків дотримуватись норми законодавства формується не тільки під тиском органів фіскального контролю, але й унаслідок внутрішніх переконань особи щодо необхідності внеску у фінансування суспільних потреб. Як зазначає А. Сандмо, «люди утримуються від ухилення від сплати податків не тільки через оцінювання очікуваного штрафу, але й з причин, пов'язаних з соціальним та моральними міркуваннями» [1]. Цю думку поділяє К. Тракслер, який вводить поняття податкової моралі як інтерналізованої соціальної норми дотримання податкового законодавства. Сумлінне виконання податкових зобов'язань слід розглядати як «морально правильну» поведінку, а податкове шахрайство є порушенням соціальної норми [2]. На переконання

К. Тракслера, індивідуальні моральні установки щодо питання сумлінності сплати податків формуються під впливом загального рівня податкової культури у державі. Якщо у суспільстві утвердився культ сумлінності сплати податків, то для більшості громадян ухилення від сплати податків буде уособлювати значно більш серйозне правопорушення, ніж у країнах з низьким рівнем податкової культури. Продовжують цю думку Т. Стеценко та О. Ніщеретов, які визначають серед причин недостатньої ефективності реформ в оподаткуванні те, що вони здійснюються без урахування історично сформованої податкової культури. Вчені виокремлюють її процедурну складову (зручність подання звітів, використання електронних послуг), зараз активно розвивається, а також культуру поведінки платників (етика, усвідомлення обов'язку), яка формується менш системно. Відтак, податкова мораль в Україні, за даними міжнародних порівнянь, перебуває на мінімальних значеннях [5].

Отже, податкова культура має індивідуальний і колективний вимір. У першому випадку вона відображає ставлення окремої особи чи підприємства до сплати податків, що формується під впливом освіти, правосвідомості, рівня доходів, соціального середовища та моральних переконань. На колективному рівні податкова культура є характерною рисою суспільства в цілому, втілюючи домінуючі у ньому цінності та традиції. Отже, податкова культура є інституційною передумовою фінансової безпеки, адже забезпечує добровільну участь громадян і бізнесу у фінансуванні діяльності держави.

Поряд із морально-етичними переконаннями, податкова культура кореспондує з рівнем довіри до державних інституцій. З позицій інституційного підходу, податкову культуру розглядають у контексті реалізації суспільного договору між державою і населенням. За ним уряд зобов'язується спрямовувати отримані податкові платежі на продукування суспільних благ і забезпечення соціальної стабільності, а громадяни визнають легітимність податкової системи та добровільно виконують фіскальні обов'язки. Якщо такий договір функціонує належно, це зміцнює довіру суспільства до державних інституцій, посилює готовність населення фінансово підтримувати державу навіть у кризових умовах, що зміцнює фінансову стійкість. Морально-етичні детермінанти оподаткування у контексті його впливу на фінансову безпеку держави переконливо виявились на початковому етапі масштабного вторгнення, коли попри впроваджені для економіки податкові преференції частина бізнес-структур відмовилась від їхнього використання й продовжували сплачувати фіскальні платежі за підвищеними параметрами податкового навантаження. Головним мотивом цього була довіра до державних інституцій, переконаність суспільства у єдності їхніх особистих інтересів та інтересів держави. Однак, усвідомлення суспільством того, що баланс інтересів у реалізації фіскального договору між державою і населенням порушено, веде до суспільної легітимізації девіацій податкового законодавства, які не отримують очікуваного осуду. Так, із збільшенням в інформаційному просторі країни даних про зловживання в системі публічного управління та марнотратство бюджетних ресурсів в умовах війни довіра суспільства до інституцій держави поступово слабнула, що

відобразилось на зниженні рівня податкової дисципліни. Зокрема, після падіння у 2022 році показника тінізації економіки до рекордно низького рівня 28 %, у наступні роки він поступово відновився до довоєнних параметрів [3], що не в останню чергу пов'язане із певним розчаруванням та невиправданими надіями щодо нових підходів до діяльності влади в умовах воєнних реалій. Зокрема, соціологічні дослідження свідчать, що понад 2/3 великого бізнесу не довіряють органам податкової служби, визнаючи їх головними проблемами корупцію та упередженість при здійсненні процедур податкового контролю [4].

Вплив податкової культури на фінансову безпеку держави реалізується у таких вимірах:

– через повноту та своєчасність сплати фіскальних платежів. Коли значна частина платників усвідомлює необхідність виконання податкових зобов'язань і дотримується норм податкової дисципліни не лише з огляду на адміністративний примус, але й з внутрішніх переконань, це забезпечує стабільність формування доходів держави, а отже передбачуваність її спроможності належно фінансувати покладені на неї функції. Так, податкова культура визначає рівень тінізації економіки, адже якщо у суспільстві поширені й толеруються практики ухилення від сплати податків та схеми мінімізації податкових зобов'язань, тоді бюджет недоотримує значний обсяг потенційних доходів, а фінансова система стає вразливою до дисбалансів. Висока ж податкова культура обмежує масштаби тінювих відносин і формує більш прозоре бізнес-середовище;

– податкова культура впливає на рівень інвестиційної привабливості країни, оскільки для інвесторів важливим є не лише загальний рівень оподаткування, але й передбачуваність застосування елементів окремих фіскальних платежів, рівень довіри до податкових органів, відсутність корупційних практик. Толерування вибіркового застосування податкових норм, корупційні практики при адмініструванні фіскальних платежів не тільки спричиняють втрати бюджетних доходів, але й провокують нерівність між платниками податків, коли сумлінні платники фактично субсидують тих, хто ухиляється. Відсутність реакції держави на такі деформації податкового середовища стимулює розширення їх масштабів. Натомість, рівні правила гри для бізнесу та відсутність вибіркового підходу з боку державних органів підвищують податкову культуру. Відтак розвинена податкова культура знижує ризики для бізнесу, створює умови для довгострокового планування діяльності та, як наслідок, сприяє зростанню економіки, що є фундаментом для забезпечення фінансової безпеки;

– податкова культура має помітне значення у сприйнятті суспільством новацій у сфері оподаткування. Зокрема, в умовах форсованої цифровізації економіки, воєнних загроз і глобальних криз держава потребує гнучкого механізму мобілізації фінансових ресурсів. За цих обставин високий рівень податкової культури забезпечує сприйняття суспільством нових інструментів оподаткування, запровадження електронних сервісів і розширення податкової бази, що дозволяє уникати фінансових шоків. Водночас податкові новації, пов'язані із впровадженням інновацій у процеси

Секція 2. Податкові відносини учасників податкового процесу в контексті програм розвитку податкової культури ЄС

адміністрування фіскальних платежів, дають додатковий фіскальний ефект, зумовлений зменшенням рівня трансакційних витрат. Держави з високим рівнем податкової культури відзначаються відносно нижчим рівнем витрат на забезпечення фіскального контролю та адміністративний примус щодо порушників податкових норм, а культура використання цифрових сервісів не тільки спрощує, але й здешевлює виконання податкових зобов'язань.

Головні вектори підвищення податкової культури в контексті зміцнення фінансової безпеки держави доцільно розглядати у взаємозв'язку інституційних, управлінських і освітніх чинників. Найперше, перспективи розвитку податкової культури пов'язані із зміцненням довіри громадян до держави. Прозорість бюджетних процесів, відкритість інформації щодо використання податкових надходжень, а також послідовна боротьба з корупцією створюють передумови для зміцнення податкової дисципліни, зростання готовності бізнесу добровільно виконувати податкові зобов'язання. Важливу роль у реалізації цих завдань має відіграти продовження курсу на цифровізацію адміністрування податкових платежів, автоматизацію податкового обліку і звітності, спрощення процедур сплати, що знижує трансакційні витрати та усуває підґрунтя для ухилення від оподаткування. Сучасні інформаційні системи сприяють не лише зручності для платників, а й більш ефективному контролю з боку держави.

Іншим вектором зміцнення податкової культури є розвиток податкової освіти та просвітництва, подолання усталених стереотипів про систему оподаткування. Підвищення рівня обізнаності населення щодо принципів оподаткування, прав і обов'язків платників, а також соціалізація податкової поведінки, коли через публічні комунікації та практики соціальної відповідальності створюється позитивне ставлення до сумлінної сплати податків, стають тим підґрунтям, яке безпосередньо зміцнює фінансову безпеку, оскільки створюють ідеологічну основу для стабільності формування доходів бюджету, зниження ризиків тінізації економіки. Реалізація цих завдань може відбуватись через навчальні програми у закладах освіти, інформаційні кампанії, інтерактивні сервіси органів податкової служби. Водночас, податкове просвітництво сприятиме подоланню стереотипів про виняткову корумпованість та неефективність податкових органів, які часто не отримують підтвердження на практиці [4].

Отже, податкова культура виступає своєрідним «м'яким» чинником, який визначає ефективність функціонування податкової системи. Вона є не лише морально-етичною категорією, але й реальним інституційним механізмом забезпечення фінансової безпеки. Від її рівня залежить стабільність бюджетних надходжень, легальність економічних процесів, параметри інвестиційного клімату. Для України, яка перебуває в умовах воєнних викликів та масштабних економічних потрясінь, розвиток податкової культури є не лише економічною, але й безпековою необхідністю. Вона стає формою фінансового патріотизму, який забезпечує державі ресурсну базу для опору агресії та післявоєнного відновлення. Зміцнення податкової культури через прозорість податкових відносин, їхню справедливість, а також культивування податкової доброчесності має стати стратегічним пріоритетом публічного управління, без чого неможливо гарантувати фінансову стабільність і безпеку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sandmo A. The theory of tax evasion: A retrospective view. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/30834949.pdf>
2. Traxler Ch. Social norms and conditional cooperative taxpayers. *European Journal of Political Economy*. 2010. Vol. 26. Iss. 1, pp. 89–103. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0176268009000901>
3. Гетман О. На яких схемах тіньової економіки держава втрачає найбільше? / Економічна правда. URL : <https://pravda.com.ua/columns/2024/10/31/721290/>
4. Камінська А. 69 % великого бізнесу не довіряють податковим службам, – результати опитування. URL : <https://rubryka.com/2025/09/14/69-velykogo-biznesu-ne-doviryayut-podatkovym-sluzhbam-rezultaty-opytuvannya/>
5. Стеценко Т. В., Ніщеретов О. Г. Податкова культура та податкова мораль: вплив на виконання податкового обов’язку в Україні. *Соціальна економіка*. 2021. Вип. 61. С. 83–91. URL : <https://periodicals.karazin.ua/socconom/article/view/17701/16317>